

נאה דורש

פנינים על פרשת שבוע מספרי הרב יעקב פוזן

צום עליו לחלק לו כבוד בדבריהם

וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים" (י"א)
בתורה לא נאמר מה צוה הקב"ה את משה ואהרן בענין פרעה מלך מצרים, אך רש"י גלה לנו זאת: "ואל פרעה מלך מצרים - צום עליו, לחלק לו כבוד בדבריהם".

מדוע?
באר רבם של ישראל, רבנו ה"חתם סופר": הקב"ה אמר למשה ואהרן, שהוא עומד להכות את פרעה מכות קשות ביותר שיצרכו לדורי דורות, אבל יחד עם זאת הוא מזהיר אותם לדבר אל פרעה בכבוד ובצורה ראויה. כי אם לא ידברו אליו באופן כזה, ותגרום לו בושה מהם, אזי הבושה הזו תכפר על חטאיו, ושוב לא תהיה אפשרות לתת לו את המכות:

נורא ואים, הרי מדבר ברשע מרשע שאין למעלה ממנו. בני ישראל סובלים ממנו צרות נוראות. הוא שוחט מאה וחמשים ילדים בבקוה ומאה וחמשים ילדים בערב כדי לרחץ בדמם, חז"ל על הפסוק: "וירא בסבלתם" (שמות ב, יא), מתארים את הסבל הנורא שכלל ישראל סבלו. כל זה אמת, אבל הקב"ה מזהיר את משה ואהרן, שאם ידברו אל פרעה שלא כראוי למלך, ויגרמו לו בושה, או אז יהיה זה לו לכפרת עוונות, ושוב לא יהיה נתן להענישו.

להבדיל בין סמא לטהור, יש ספור מפלא על מרן הרב מבריסק, רבי ועלועל זצ"ל:

התקופה שבין שתי מלחמות העולם, הייתה תקופה של דור תהפוכות, צדיקים אמרו כי הייתה ירידה נוראה בשנים הללו, היה חרבן האידישקייט, ובבריסק נוצר מצב קשה בנושא השחיטה, והיה צריך תקון גדול.

הרב מבריסק זמן לאספה אליו הבייתה כמה משוחטי העיר, ובין הבאים הגיע גם אחד השוחטים, שלא הזמן, ולא היה אמור להיות שם.

יושבים השוחטים וממתינים להתחלת האספה, אבל אי אפשר להתחיל אותה, כל עוד שוחט זה נמצא ביניהם... הרב מבריסק יושב ושוחח, וכלם ממתינים.

ואז פנה אחד האנשים לשוחט הזה ואמר לו, שבגלל האספה לא מתחילה, ומן הראוי שיעזב את הבית. השיב לו הלה: "כאן זה הבית של הרב, וכל זמן שהרב לא יאמר לי לעזוב, איני עוזבו" והרב יושב ושוחח.

כך נמשך הענין שעה ארבה, עד שאחד האנשים אמר משהו מחכם לאותו שוחט, והוא עזב את הבית.

שאלו הנוכחים את הרב: "כבוד הרב, הרי זו אספה חשובה, שנועדה להציל את הצבור באחד מיסודי הדת, שתהיה שחיטה כדת וכדין, ואם הלה לא היה עוזב את המקום, לא היינו יכולים להתחיל, האם לא היה זה מן הראוי לומר לו

לצאת?

אמר להם הרב: הגמרא (סנהדרין יא ע"א) מספרת, כי במהלך שעורו של רבנו הקדוש, הריחו הנוכחים ריח שום שהפריע לשעור. אמר רבנו הקדוש: מי שאכל שום יצא. קם רבי חיאי ויצא, עמדו כלם ויצאו. כמובן, לא היה זה רבי חיאי שאכל שום, אבל הוא חשש מפני בושתו של זה שאכל, והיה כדאי לו לבטל את שעורו של רבי, ובלבד שאדם לא יתבייש. צריך לדעת כי שמץ דבר טוב לא יכול היה לצאת מהאספה הזאת, אם חלילה וחס הייתי אומר ליהודי לצאת. אם רבי חיאי הגדול הבין, שצריך לבטל שעורו של רבנו הקדוש, ולגרם בטול תורה דרבים, כדי שלא לביש אדם, גם לנו הייתה כל תועלת, אם חלילה וחס הייתה נגרמת בושה ליהודי.

(רבי אהרן טויסיג שליט"א - כבודם של ישראל)

הסגלה המיכחת

"וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל" (ה.)

מהי הזכות שעמדה לישראל שבשלה שמע הקב"ה את נאקתם? יתרה מזאת, הקשה ה"חתם סופר": מהו 'וגם אני' - האם היה עוד מישהו ששמע את נאקת ישראל?

שתי השאלות הללו יתבארו במהלך אחד לפי דברי ה"משך חכמה" (שמות ו, יא): על המלים "ויצום אל בני ישראל" אומרים חז"ל בירושלמי, שהקב"ה אמר למשה ולאהרן לצוות את ישראל על שלוח עבדיהם, כלומר: כאשר ליהודי יש עבד עליו לשחררו. ולכאורה תמוה, האם מתאים לבוא לאדם מענה ומדכא עד עפר, עני וחסר כל ולצוות אותו על שחרור עבדים? הלא מדבר בענין שרחוק ממנו כרחוק מזרח ממערב! וכי אין עוד מצוות בתורה שנתן ללמדם עד למצוה זו של שלוח עבדים? מדוע בחרו דוקא בזה?

מרתך ה"משך חכמה" - גם במצרים, בשעבוד הנורא, היו כמה יהודים שהיו סוחרים עשירים, והללו קנו ממצרים יהודים אחרים עניים ומסכנים ושעבדו אותם כעבדים בביתם.

באז, אמר, משה ואהרן לכל אותם יהודים עשירים ואמרו: אם רוצים אתם שפרעה ישלח אתכם ממצרים, עליכם לשלח תחלה את העבדים שלכם, וכשתעשו זאת תזכו, שמדה כנגד מדה, הקב"ה ישלח אף אתכם.

משום כך המצוה הראשונה, שהיה על ישראל לקיים, הייתה מצות שלוח עבדים.

הנהגה זו - שלפיה האדם מצדו צריך לנהג באופן שהוא רוצה שינהגו עמו משמים - הציע ה"חתם סופר" לאדם שהגיע לתנות לפניו את צרתו הגדולה. היה זה עשיר גדול, שניקלע לקשיים אדירים המסכנים את כל מעמדו, וכעת בא לבקש ברכה ואף עצה טובה מה עליו לעשות.

ובאר זאת, כדרכו, על פי משל:

שר נכבד ערך חתנה לבנו. מזמנים רבים היו לו, מעל חמשת אלפים, ובממלכה אין בנמצא אולם המכיל חמשת אלפים מושבים. מה עשה? חלק את החתנה לשלשה ימים, והודיע כי ביום הראשון תערך סעודת עניים, ואלה יזמנו כל העניים, כל השכנים ושאר פשוטי העם. לסעודת היום השני, שתהיה מפארת יותר, יזמנו קרובי המשפחה, ובכלל זה משפחתו הקרובה והיותר רחוקה, משפחת רעייתו המרחבת, וחברי ילדיו. ולסעודת היום השלישי, שתהיה הגדולה מכלן, סעודה מלכותית, אליה יזמנו אך ורק הנכבדים ביותר - המלך ויום הודו, שרי המלוכה ונכבדי העם. ההזמנות הדפסו, ולכל יום היתה הזמנה בצבע אחר: הזמנה בצבע ירק לסעודת היום הראשון, הזמנה בצבע כתם לסעודת היום השני, והזמנה בצבע זהב לסעודה המלכותית שתערך ביום השלישי.

בשולי ההזמנות לסעודות היום הראשון והשני, נוספה הערה באותיות בולטות: 'הזמן לסעודת היום הראשון או השני - יבוא אך ורק בתאריך שנקבע לו. מי שיבוא פעמים ויחסס - יגרש בבשת פנים. ראו הזהרתם!'

אחד מפשוטי העם הגיע לסעודת העניים ביום הראשון. ישב ואכל להנאתו, ובסיום הסעודה מלא את שקיות הנילון שהביא עמו במאכלים ובמגדנות, ופנה לצאת מן האולם. אחד משומרי הפתח ראהו יוצא עם השקיות התפוחות. אמר לחברו: 'תראה, בן פורת יוסף, יצא מכאן עם שלל לכמה שנים...'

למחרת נערכה הסעודה לבני המשפחה - ומידענו מופיע שוב. השומרים מזהים אותו: 'הנה זה עם הנילונים...'. מיד כשהלה מתישב ליד השלחן, נגש אליו השומר, אוחז בצנארו ומתחיל לגרד אותו החוצה. אומר לו השבצן: 'מדוע אתה מגרש אותי?'

"כי כבר היית כאן אתמול" ענה השומר.

"אבל יש לי הסבר מדוע הגעתי פעמים, אמר השבצן. "אתמול הגעתי בתור עני, היום אני כאן בתור קרוב משפחה..."

אבל השומר אינו משה און להסברים, רוצה לגרד אותו החוצה. בעל השמחה רואים שתופסים מישוהו בצנאר ורוצים לזרק אותו, אמר: 'אשמך ובר קמצא חרבה ירושלים, רק זה חסר לי, לא נעים...'. הוא יורד מבימת הכבוד, רץ לכוון השומר ושואל אותו - מה קרה? והשומר ספר דברים פהויתם: "אתמול הגיע ברנש זה בתור עני, היום הוא מגיע בתור קרוב משפחה. אמר נא לי" - הוא פונה לבעל השמחה - "האם, באמת, הנך מכיר אותו?"

מביט בעל השמחה לכוון האורח, והלה אומר: "אשתי ואשתך - בנות דודות שניות..."

"טוב, תשאיר אותו" הפטיר בעל השמחה.

אומר המגיד מדובנא: הקב"ה אמר לכנים שיבואו בתור מכה שלישית. והנה מגיעה מכת ערב, כל הבהמות והחיות, מכל רחבי העולם, מגיעות למצרים. אמרו הכנים: "גם אנו חלק מהחיות, מתר לנו לבוא פעם נוספת..."

זהו שאמר דוד המלך ע"ה: "אמר ויבא ערב, כנים בכל גבולם". הייתם כבר? לא נורא, תבואו פעם נוספת במכת ערב, כשאמר החיות שבעולם.

(רבי ברוך רוזנבלום - הגדת דורש טוב)

יעץ לו ה"חתם סופר": "קח לך את עצת התורה - עזר לאחייך שהוא דחוק מאד בפרנסתו".

"כשפבוד הרב יברך אותי ואתעשר אעזר לו" - נסה היהודי לסען - "איך אעזר לו כעת, כשאני עצמי נתון בלחץ אים שפנה?" אולם ה"חתם סופר" בהיר לו, שזו גופא דרך הצלתו, והביא כאסמכתא את דברי הפסוק: "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל".

לא היתה באותה שעה עצרת התעוררות או תפלה שהתפללו על הגאולה - אמר - אך כשהקב"ה שמע שכל יהודי שומע את חברו צועק בשל הצרות הנוראות וכל אחד היה אכפתי מקש"י וזלתו, או אז אמר: "וגם אני שמעתי" - אף אני מצטרף לשמיעת הצרות שכל אחד ואחד מהם שמע אצל זולתו, ומכח זה אגאל אתכם.

במצא, אפוא, שאדם המחפש עצה טובה כדי לגרם לקב"ה לעזר לו צריך לעזר לאחיו דוקא כעת, בשעת הקשי, ואז יזכה שהקב"ה יסיע לו ויושיע אותו מכל צרותיו.

עדות מפלאה על הנהגה זו ספר הרבי מוולושוב מתוך קורותיו בימי השואה הנוראה. באחד הלילות, כאשר הגיע לצריף באמיסת פחות מעבודת הפרך והתכוונן לאכל את מנת הלחם ששמר לעצמו לשעה זו, הבחין בשכנו לדרגש השוכב כמעט מעלף מרעב.

הרבי לא הרבה הרבה, ומיד נטל את מנת הלחם האחרונה שלו ודחף לפיו. הלה חטף את הלחם ובלע אותה כמעט בשלמותה, ובאין מלים בפיו להודות על הצלתו אמר לרבי: "אני מברך אותך שתצא חי מן המלחמה האיומה".

נותרתי עם הברכה, אך ללא הלחם - ספר הרבי לימים - חשתי רעב עצום, ובחלשתי נשאתי עיני לשמים ואמרתי: "רבנו של עולם, עזר לי שברכתו של הרבי תתקיים בזכות החסד שעשיתי עמו בשעה כה קשה".

שכבתי על הדרגש באין אונים, כשלתע נכנס למקום הקאפו שלנו. כשראה אותי באמללתי התמלא עלי רחמים ושאלני מה קרה. ספרתי לו שאני רעב עד כדי מות, ולנגד עיני המשפאות שלף לפתע מכיסו שקית מלאה קביות סכר והושיטה לי.

מצצתי את קביות הסכר והתחזקתי, כשאני מתקשה להאמין לחסדי ה' שראיתי במו עיני - אני נתתי את הלחם האחרון שהיה לי, והקב"ה שלח לי חבילה שלמה של קביות סכר! המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים.

עם ישראל היו במצרים במצב של "הללו עובדי זרה והללו עובדי עבודה זרה" - לא היתה להם זכות להנצל, אך בכל זאת זכו שהקב"ה גאלם גוי מקרב גוי, על אף שגם הם היו בגדר של גוי, משום שנשבועו לגמל חסד זה עם זה, וכשאדם במצב כה גרוע נשבוע לגמל חסד עם חברו הסובל כמותו, אין לו זכות גדולה מכך:

(רבי גואל אלקרייף - הגדת דורש טוב)

אמר ויבא ערב כנים בכל גבולם

והיה לנכם בכל ארץ מצרים (ח, יב)

דוד המלך ע"ה אומר בתהלים (קה, לא): "אמר ויבא ערב כנים בכל גבולם".

והקשה המגיד מדובנא, מפני מה הקדים דוד המלך ע"ה את מכת ערב למכת כנים, הלא מכת כנים היתה קודמת לערב?